

ƏDƏBİ-NƏZƏRİ FİKİR MƏCRASINDA QIYMƏTLİ MONOQRAFIYA

AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəyli 2019-cu ildə Moskvanın "Xudojestvennaya literatura" nəşriyyatında rus dilində "*Ədəbiyyat. Zaman. Müasirlik*" adlı qiymətli monoqrafıya çap etdirib. (M., İzdatelstvo "Xudojestvennaya literatura", 2020, 417 s.) Nəşrin elmi redaktoru AMEA-nın müxbir üzvü Tehran Mustafayev, məsul redaktor filologiya elmləri doktoru, professor Abuzər Bağirovdur.

Kitab görkəmli ədəbiyyatşünas alimin çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatının aktual problemlərinə həsr edilmiş əsərlər külliyyatıdır. Monoqrafıya on dörd bölmə və müəllifin tərcümeyi-halından ibarətdir. Tədqiqatın geniş sahəsinə ədəbiyyat nəzəriyyəsi və ədəbiyyat tarixi məsələləri ahatə edir.

Akademik İsa Həbibbəyli kitabın "*Ədəbiyyat nəzəriyyəsi*" bölməsində nəzəriyyə məsələlərinin çağdaş problemlərinə geniş yer verir. Bu bölmədə azərbaycanlıq konsepsiyası, ədəbiyyat və zaman, ədəbiyyatımızın dövrləşdirmə konsepsiyası və mərhələləri nəzəri cəhətdən geniş və ətraflı şərh olunub. Akademik İsa Həbibbəyli Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi cərəyan probleminə kompleks baxışların sistemli şəkildə diqqətə çatdırıb. Kitabda ilk dəfə olaraq XVIII əsrdən – XXI əsərə qədər Azərbaycan ədəbiyyatında mövcud olmuş ədəbi cərəyanların formalaşmasını şərtləndirən ədəbi-tarixi proseslər və ayrı-ayrılıqda ədəbi cərəyanlardan hər birinin estetikası və poetikası nəzəri cəhətdən təqdim edilib. Beləliklə, rüsdilli oxucuya Azərbaycan ədəbiyyatında erkən realizm, maarifçi realizm, tənqidi realizm, romantizm və sosialist realizmi yaradıcılıq metodları, sovet dövrü ədə-

bı prosesi və tendensiyaları, bəhələ, altmışıncı-lar hərəkatı və modernizm haqqında konseptual elmi-nəzəri fikir çatdırılıb. Eyni zamanda müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında çoxmətlü və çoxüslublu ədəbi prosesin təzahür-ləri izah və şərhini tapıb. İsa Həbibbəyli ədəbi növ və janrların təsnifatına da yenidən baxıb və satıradan ədəbi növ kimi konkret bəhs edib.

Alim problemlərin elmi-nəzəri qoyuluşu-nu monoqrafiyanın sonrakı bölmələrində praktik cəhətdən əsaslandırıb. Yəni müəllifin milli ədəbi dövrləşdirmə konsepsiyasına uyğun ola-raq kitabda "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin ədəbi şəxsiyyətləri haqqında portret-çerklər verilib, onların ədəbi-tarixi xidmətlərinin yeni-likləri səciyələndirilib. Akademik İsa Həbib-bəyli çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatının möv-cud tarixi ənənələrinə müasirlik işığında baxış ifadə edib, geniş ümumiləşdirmələrdən sonra qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatının etnos-epos (folklor) çağlarına, onun ən qədim döv-rdən VII əsərə qədərki mərhələsinə, *Şərq-Azərbaycan intibahı (XI–XII əsrlər)* və *Orta əsrlər (XIII–XVI əsrlər)* dövrünə dair yeni və mühüm elmi müddəalar irəli sürüb. Alim hesab edib ki, *qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatı* milli ədəbiyyatın ilkin və zəngin mərhələsi, etnosdan-eposa qədərki inkişaf proseslərində şifahi yaradıcılığın salnaməsi, özündən sonrakı dövrlərin ədəbi inkişafında hərəkətverici qüvvəsi olub. Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi qədim dövrün deyil, XI–XII əsrlər intibahının zirvəsidir. *XI–XII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı* türk-müsəlman intibahının mühüm hadisəsi olub. Şərq ədəbiyyatına, o cümlədən Azərbaycan ədəbi fikrinə epik poema, manzum roman janrlarını, süjətlili lirika və məsnəvi formalarını bəxş

edib. *Orta əsrlər (XIII–XVI əsrlər)* ədəbi fikri-mizin tarixinə anadilli ədəbiyyat mərhələsi kimi daxil olub, bu dövrdə anadilli ədəbiyyatımız ha-kim mövqə qazanıb, xalq həyatı və pociyası yazılı ədəbiyyatın əsas mövzusunə, üslub mə-zıyyətinə çevrilib. Akademik dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin ümummilli intibahın böyük müfəkkir şəxsiyyəti, sufi-hürufi şair İmadəddin Nəsimini isə Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının cahana sığmayan şairi–ədəbi məktəb yaratmaq hadisəsi kimi təqdim edib.

Nüfuzlu alim xalq-aşiq şeiri, xəlqilik, sə-dəlik və erkən realizmə doğru ədəbi inkişafın obyektiv və subyektiv səbəblərini aydınlaşdırıb, klassik poeziyanın yeniləşmə proseslərində Sa-bib Təbrizi pociyasının üstün mövqeyinə əh-miyyət verib. *Molla Pənah Vaqifin yaradıcılığın* isə Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında xüsusi mərhələ hesab edib, onu romantik şeir-dən realist üsluba, gerçəkçi təsvir və tərənnümü keçidin banisi kimi dəyərləndirib.

XIX əsr Azərbaycanda maarifçilik əsridir. Dövrün mühüm ideyası *maarifçilik*, inkişaf isti-qamətli isə *maarifçi realizm* olub. *Maarifçi realizm* ölkəmizdə ədəbi cərəyan səviyyəsinə yüksəlib. Yaradıcısı yazıçı-dramaturq, tənqidi və ictimai xadim *Mirzə Fətəli Axundzadə* olub. Onun ədəbi məktəbi əsasında realizmin (həm də maarifçiliyin!) təmsilçiləri yetişib. Bu bə-rədə akademik İsa Həbibbəyli "*Maarifçi rea-lizm*" bölməsində bildirib ki, XIX əsrin maarif-çi ideyaları XX əsrin əvvəllərində inkişaf etdiril-rək milli-demokratik hərəkət səviyyəsinə çat-dırılıb, bu isə müstəqil dövlətçilik təfəkkürünün formalaşmasında xüsusi rol oynayıb. XX əsr ədəbiyyatının başlıca məramı milli istiqlal idea-lını həzrləməq olub.

Azərbaycanlıq ideyası – ümummilli ideala çevrilib. Maarifçilik hərəkatı realizmi doğurub, bu ədəbi cərəyan isə yeni tarixi şə-rəitdə tənqidi realizmə çevrilib. *Cəlil Məmməd-quluzadə və Mirzə Ələkbər Sabir* onun yaradıcıla-rı, ədəbi cəbhəsi isə Əbdürrəhim bəy Haqverdi-yev, Məmməd Səid Ordubadi, Üzeyir Hacıbə-yov, Məhəmməd ağa Səhaxtəli, Əli Nəzmi Məmmədzadə, Əliqulu Nəcəfzadə Qəmkişar, Yusif Vəzir Cəmənəmzəminli, Eynəli bəy Sul-tanov, Ömər Faiq Nəmanzadə, Əliabbas Müzmiş,

Mirzəli Məcəz Şənbəstəri, Bayraməli Abbaszadə, Mərəğalı Fəyulabdin və başqaları olub.

İsa Həbibbəyliyə görə, *tənqidi realizm ədəbi cərəyanı* və "*Molla Nəsrəddin*" ədəbi məktəbi eyni cür məqsəd və vəzifə daşıyıb. Tənqidi realizm yeni janrlar doğurub: tragiko-mediya, tarixi dram (masal-dram), lüğət, teleq-ram, poçt qutusu, felyeton, atalar sözü. Satıra isə tənqidi realizmin əsas yaradıcılıq istiqaməti-nə – ədəbi növə çevrilib, – monoqrafiya müəlli-fi bu fikirdədir. Mühüm bir təzəki də belədir ki, XX əsrin əvvəlləri maarifçi realizmlə tənqidi realizmin qovuşduğu tarixi şəraitdir.

Cəlilməmmədquluzadəşünas alim İsa Hə-bibbəyli "Cəlil Məmmədquluzadə: mühtəsi və müasirləri" mövzusunda doktorluq dissertasiya-sını yazarkən, Bakı, Moskva, Təbriz, Kiyev, Tbilisi, Ərzurum, Odessa, İrəvan, Naxçıvan, Qori, Yasnaya Polyana arxivlərində, muzey və kitabxanalarında olub, nadir sənədləri üzə çıxarıb, onlardan geniş istifadə edib. O, "Füyuzat" – "Molla Nəsrəddin" və "Əli bəy Hüseynzadə – Cəlil Məmmədquluzadə" şəxsi-ədəbi münasibət-lərinə elmi-nəzəri və faktoloji aydınlıq gətirib. Onların arasında qarşıdurma yox, üslub, dünya-baxışı fərqlərini olduğunu əsaslandırıb.

Görkəmli ədəbiyyatşünas "*Tənqidi rea-lizm*" bölməsində milli maarifçilik hərəkatının tarixi-müqəddəmi şərtlərini, onun mərhələlərini, təmsilçilərini göstərüb, "Molla Nəsrəddin" – Cəlil Məmmədquluzadə ideyalarının tənqidi realizmin ədəbi-nəzəri əsaslarına çevrildiyini şərh edib. O, yalnız Azərbaycanın yox, həm də Qafqaz, Orta Asiya, İrən və Türkiyə xalqlarının reallıqlarını diqqətə çatdırıb. Müəllif aydınlaş-dırıb ki, İrən, Türkiyə, Orta Asiya və Qafqazda nəşr edilən jurnalların forma və ideya-məzmun-na, dil və üslub xüsusiyyətlərinə "Molla Nəsr-əddin" in güclü bədii təsiri olub.

Akademik İsa Həbibbəyli monoqrafiya-nın "*Romantizm*" bölməsində onun estetik tə-zahürünə yaradıcılıq metodu və ədəbi cərəyan səviyyəsinə münasibət bildirib, romantik me-todla romantik üslubun sərhədlərini aydınlaşdı-rıb. Romantizmin yaradıcı tarixi şəraiti və ide-ya-estetik prinsipləri öyrənib, onun tədqiqat ta-rixinə nəzər yetirib. Romantik lirikanın vətən, tale, qadın azadlığı, inqilab, sosial-fəlsəfi, oxla-

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Filologiya elmləri doktoru. E-mail: alizade.asgerli@gmail.com

qı-tarbiyəvi və məhəbbət mövzularını – bu bədii-estetik inkişaf istiqamətlərini görkəmli romantiklər Abbas Səhhət, Məhəmməd Hadi, Hüseyin Cavid və Abdulla Şaiqin lirikası əsasında izləyib. Aydınlaşdırıb ki, romantik lirikada inqilabi-demokratik ideyalar mücərrəd, simvolik və ümumi xarakterdə olub. XX əsr romantizmi 1905-1917-ci illər faktı olub, klassik romantik ənənələrin davam və inkişafına zəmin yaradıb. Romantik fərdi üslub lirik-fəlsəfi düşüncələrə, poetik monoloq və dialoqlara, qüvvətli romantik pafosa, obrazlı-məcəzi sözlə gəniş yol açıb. Görkəmli alimə belə qənaətdə olmağa həm də *Hüseyin Cavid yaradıcılığı* geniş faktlar verib.

Monoqrafiya müəllifinin *"Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı"* bölməsində əldə etdiyi mühüm qənaət budur ki, *Səməd Vurğun* xalqının və zəmanəsinin güclü milli şairi olub, yaradıcılığı *Azərbaycanlıq məfkurəsini* daha parlaq ifadə edib. Onun tribun şəxsiyyəti milli poeziyası ilə elmiliyin vətəndaşlıq təzahür olub. Səməd Vurğun *ədəbi məktəbinin* üslub xüsusiyyətləri önə və miqyaslı mövqeyindən daha artıq dəyərləndirilib.

Akademik İsa Həbibbəyli monoqrafiyanın *"Müstəqillik andı"* hissəsində tanınmış sair-publisist, "525-ci qəzet" in baş redaktoru, Ədəbiyyat İnstitutunun yaxın təəssübkeşi *Rəşad Məcidin* sosial şəbəkə ədəbiyyatındakı təşəbbüslərinə yüksək elmi dəyər verib.

Tədqiqatın *"Folklorsünəşliq və mədəniyyət"* bölməsində mühüm elmi təzislər irəliləşən alim dəyərləndirib ki, *"Kitabi-Dədə Qorqud"* dastanları geniş təbliğ edilməkdə, Qorqudsünəşliq elminin imkanları genişlənməkdə, onun milli dövlətçilik əhəmiyyəti daha artıq mənə və mahiyyət kəsb etməkdədir. Alim *"Kitabi-Dədə Qorqud"* dastanlarında *Təpəgöz motivi və onun epik əvəniəsi* məqaləsində motivin daha qədim tarixi ilə bağlı fikir və mülahizələrini bildirib.

İsa Həbibbəylinin fikrincə, *Təpəgöz* obrazı dastançılıqdan çox, mifoloji düşüncə ilə bağlı olub, qədim yunan eposu "Odiseya"dan əvvəl formalaşmış. Professor Əli Sultanlı da *Təpəgöz* boyunun "Odiseya"dakı Polifem obrazından əvvəl meydana gəldiyini bildirib. *Təpəgözün*

Azərbaycan mifləri və nağıllarında sələfləri olduğunu səsləndirən akademik İsa Həbibbəyli mülahizə edib ki, "Basatın *Təpəgözü* öldürdüğü boy"dakı Uzun bulaq toponimi Naxçıvan ərazisindəki Altuntaxı–Salaxana–Güncortac bölgəsində olan Xan bulaq, Qoşa bulaq və ya Salaxan bulaqlarından biri olub.

Akademik *"Gəmiqaya - Qobustan mədəniyyətindən Orxon abidələrinədək"* və *"Qayaüstü mədəniyyət: əfsanə və realtıqlar"* məqalələrində qeyd edib ki, Azərbaycan milli dövlət müstəqilliyindən sonra Nuh peyğəmbər, Dünya tufanı və Gəmiqaya mövzusu gündəmə gəlib. Təqdimatdan aydın olur ki, Gəmiqayadakı iki minə yaxın qayaüstü rəsmi əksəriyyəti Qaranquş yaylağındadır. Xəzər obası toponimi Nuh peyğəmbərlə bağlıdır. Haçadağ (İlandağ) isə Nuh gəmisinin yarıb keçdiyi dağın adıdır. *Nuhdaban* – peyğəmbərin yaylaq, oba həyatından oturaq həyata keçdiyi insan məskənidir. *Nuhdaban* Naxçıvan şəhərinin ilkin salındığı yer, Nuh peyğəmbərin məskunlaşdığı məkan-dir.

Kitab müəllifi xülasə edib ki, *Gəmiqaya* – Ordubad ərazisində ilkin çağlara aid təbiət abidəsi olub, Qobustan qayaüstü yazılarında qədimdir. Gəmiqayadakı 2 mindən çox qayaüstü rəsm natürdan (əşya və heyvanların rəsmləri), süjetli rəsmlərdən (ov səhnələri, heyvandarlıq və əkinçiliklə bağlı təbiət hadisələrinin rəsmləri) ibarət olub, astral sənəyəlidir. Rəsmlər – göylə, səma hadisələri, mifoloji süjetlərlə (yağış, tufan, günün çıxması, külək cizgiləri), inanclarla bağlı olub (təsvir edilmiş insan əlini göyə qaldırmaq dua edir), bu diyarda yaşamış ulu ocaqlarımızın təsəvvürlərini əks etdirir. Şərhçiyə görə, təsərrüfat həyatı ilə bağlı rəsmlər (əkinçilik, maldarlıq motivləri), habelə, yallı rəsmləri Gəmiqaya və Qobustan mədəniyyətinin ortaq əsərləridir. Türk – runik əlifbasının elementləri yaşayan bu nümunələr Orxon-Yeniçey yazılı abidələrindən də qədim hesab olunur.

Monoqrafiyanın bir əhəmiyyətli bölməsi də *"Rusiya ədəbi-ictimai mühiti"* nə əsdir. Ədəbiyyatşünas-alim bu bölmədə *"Mixail Şoloxov və Azərbaycan ədəbiyyatı"*, *"Ölümsüz mübariz haqqında roman-tədqiqat"*, *"Dostluq və əməkdaşlıq"*, *"Nobel mükafatı laureatı, akade-*

mik İ.A.İlyorov ilə müsahibə" və *"Xəzərdən Qafqaz Rusiyası Stavropolunədək"* məqalələrini çap etdirib.

10-12 sentyabr 2014-cü ildə "Mixail Şoloxov yaradıcılığının öyrənilməsinə müasir mərhələdə: problemlər, konsepsiyalar və yanaşmalar" mövzusunda görkəmli rus yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı Mixail Şoloxovun vətəndaş – Rusiyanın Rostov vilayətində Vyocenskaya qəsəbəsində beynəlxalq elmi-praktik konfrans keçirilib. Azərbaycan elmi ictimaiyyətinin AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, Milli Məclisin deputatı, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəyli təmsil edib. Beynəlxalq elmi konfransda Rusiya, Çin, Azərbaycan, Polşa, Belarus, İndoneziya və İran alimlərinin məruzələri dinlənilib.

Akademik İsa Həbibbəyli plenar iclasda *"Mixail Şoloxov və Azərbaycan"* mövzusunda məruzə edib. Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin böyük rus yazıçısının zəngin irsində verdiyi yüksək qiymət, ümummilli liderin gerçək ədəbiyyat siyasəti tədbir iştirakçılarının diqqətinə çatdırılıb.

"Ölümsüz mübariz haqqında roman-tədqiqat" məqaləsində müəllif eyni zamanda yazıçı-publisist Rudolf Nikolayevici İvanovun görkəmli ədəb və dövlət xadimi *Nəriman Nərimanov* barəsində yazdığı "Ölməz mübariz" romanının məziyyətlərini qiymətləndirib.

"Dostluq və əməkdaşlıq", *"Xəzərdən Qafqaz Rusiyası Stavropolunədək"* məqalələri isə Moskva Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Stavropol filialı ilə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun dostluq və elmi əməkdaşlığı məsələlərinə həsr edilmiş. *"Nobel mükafatı laureatı, akademik Jores. İ.Alyorov ilə müsahibə"* də isə AMEA-nın birinci vitse-prezidenti ilə REA Sankt-Peterburq Elmi-Tədqiqat Mərkəzinin direktoru arasında elm və ədəbiyyat sahəsində aktual müsahibəsi verilib. Müsahibədə hər iki tərəfin müxtəlif məsələlərə dair fərqli baxışları, lakin obyektiv mövqeyi ifadə olunub.

Alimin kitabına *"Dünya ədəbiyyatı"* bölməsindən aşağıdakı məqaləsi daxil edilib: *"Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrində Çin mövzusu və onun perspektivləri"*. Məqalədə Azərbaycanla

Çin Xalq Respublikası arasında ədəbi-mədəni əlaqələrin tarixi, tədqiqi, təbliği və tərəcəmə məsələləri, habelə, müstəqillik dövründə iqtisadi, siyasi və elmi-mədəni sahədə əməkdaşlıq müqavilələri, ədəbi əlaqələrin vəzifə və perspektivləri, iktorəflı görüşlər, bu sahədə keçirilən konfranslar və mədəniyyət mərkəzlərinin rolu ifadəsini tapıb. Qeyd edilib ki, *4 fevral 2015-ci ildə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda Çin Xalq Respublikasının nümayəndələri ilə görüş* olub, akademiya *Konfutsi İnstitutu ilə əməkdaşlıq müqaviləsi imzalamı* və *Çin Mədəniyyət Mərkəzi* açılıb. Akademik İsa Həbibbəyli açılış mərasimində giriş sözü söyləyib, Azərbaycan-Çin münasibətlərindən danışmış. Akademik müstəqillik illərində əsası Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş Azərbaycan-Çin əlaqələrinin yüksək xətt üzrə inkişafını diqqətə çatdırıb. Akademik İsa Həbibbəyli Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, cənab İlham Əliyevin Çin Xalq Respublikasına səfərindən sonra qarşılıqlı əlaqələrin inkişafında yeni mərhələnin başlandığını, ölkələrimizin mədəniyyət sferasında da əlaqələrin genişləndiyini bildirib. Alim Azərbaycan və Çin ədəbiyyatının təbliği məqsədilə geniş tərəcəmə şəbəkəsini yaradıldığını, bu istiqamətdə qarşılıqlı elmi və ədəbi nəşrlərin əhəmiyyətini diqqətə çatdırıb. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə Bakı Dövlət Universiteti yanında Konfutsi İnstitutu arasında əməkdaşlıq müqaviləsini akademik İsa Həbibbəyli, Hu Fenhua və Qıtaç Cəlibəyli imzalayıblar. Sonra AMEA-nın əsas binasında Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda birgə yaradılmış Çin Mədəniyyət Mərkəzinin açılış olub, akademik İsa Həbibbəyli və başqaları çıxış ediblər. Bütün bunlar məqalədə xülasə edilib.

Alim 10 mart 2017-ci ildə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda keçirilmiş *"Azərbaycan-Çin ədəbi əlaqələri müasir mərhələdə"* mövzusunda tədbiri yada salıb, Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında elm və ədəbiyyat sahəsində əməkdaşlıq perspektivlərindən və əhəmiyyətindən söz açıb. 2015-ci ildə Ədəbiyyat İnstitutu və Çin Konfutsi İnstitutu arasında elmi-ədəbi əlaqələrin inkişafı barəsində imzalanmış müqavilələr

xatırladıb, Ədəbiyyat İnstitutunda Çin Mədəniyyət Mərkəzinin fəaliyyətini diqqətə çatdırıb. Bakıdakı Konfutsi Mərkəzinin direktoru Luo Xiaojı "Azərbaycan və Çin ədəbiyyatının gələcəyi naminə" mövzusunda məruzə edib və iki ölkə arasında ədəbi əlaqələrin çağdaş inkişaf istiqamətlərindən, bu sahədə görülməli işlərdən bəhs edib.

2 oktyabr 2017-ci ildə Çin İctimai Elmlər Akademiyasının nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib. AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli ölkəmizdə səfərdə olan Çin İctimai Elmlər Akademiyasının (ÇİEA) nümayəndə heyəti ilə görüşüb, bu zaman akademik Azərbaycanın Çin elmi əlaqələrinin çağdaş inkişaf istiqamətlərindən danışdı. Çindən Azərbaycana tez-tez müxtəlif elm sahələri nümayəndələrinin səfərləri olduğunu qeyd edib, elmi əməkdaşlığın genişləndiyini diqqətə çatdırıb. Akademik İsa Həbibbəyli noyabrda ÇİEA prezidentinin rəhbərliyi ilə böyük nümayəndə heyətinin AMEA-nın qonağı olduğunu, birgə tədbirlərin keçirildiyini və hərtərəfli müzakirələrin aparıldığını xatırladıb, ölkələrimiz arasında elmi münasibətlərin perspektivindən söz açıb.

Görüşdə ÇİEA-nın Rusiya və Şərqi Avropa tarixi şöbəsinin müdiri, professor Vanq Xi-aouju AMEA-nın rəhbərliyinə təşəkkürünü bildirib, ölkəmizlə bağlı təəssürlərini bölüşüb, səfər çərçivəsində elmi konfrans keçirilib, Azərbaycan-Çin əməkdaşlığının geosiyasi aspektləri müzakirə olunub, bütün bunların təfsilatı məqalədə şərhini tapıb.

Akademik İsa Həbibbəyli milli və bəşəri əlaqələr sahəsinə böyük diqqət göstərir. O, bunu həm birinci vitse-prezident, həm də institut direktoru kimi ardıcıl olaraq həyata keçirir. "Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq" jurnalının baş redaktorudur. Hazırda bu sahədə daha böyük əlaqələr yaratmaqda, uğurlar qazanmaqdadır. Belə ki, institutda "Türk xalqları ədəbiyyatı", "Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan ədəbi əlaqələri", "Azərbaycan-Asiya ədəbi əlaqələri", habelə, "Dünya ədəbiyyatı və komparativistika" şöbələrinin elmi-təşkilati fəaliyyəti mədəni əlaqələrin coğrafiyasını xeyli genişləndirib və gücləndirib.

Tədqiqatın "Oxşar ədəbi tələlər" bölməsində akademik İsa Həbibbəyli türkçülük məf-kursi məcrasında qövmələrin elmi-mədəni birliyi, onların ədəbi dövrləşdirmə konsepsiyası, Şərq intibahının formalması və inkişafında elmin və ədəbiyyatın rolunu şərh edib. Bu problem-mövzu ilə əlaqədar kitabda alimin "Türk ədəbi tarixinin dövrləşdirmə konsepsiyası və onun inkişaf mərhələləri", "Türk xalqlarının elmi-mədəni birliyinə reallıqları və strategiyası", "Məşhur Şərq sivilizasiya renessansının formalaşması və inkişafında elm və ədəbiyyat faktorunu", "Azərbaycan-türkmən ədəbi əlaqələri: ümumi dəyərlər və böyük elmi-mədəni irs", "Əbədi ədəbiyyat mögikası Çingiz Aytmatov", "Məşhur qırğız ədəbiyyatşünas alimi Abdulla-jan Axmatalıyev" və "Doşluğun ədəbi körpüsü (Razilp Baleyev, Tataristan)" məqalələrinə geniş yer verilib.

Görkəmli elm xadimi kitabda Azərbaycan-türkmən ədəbi əlaqələrinə dair antologiyaların hazırlanması, dissertasiya, monoqrafiya və məqalələrin yazılması, türkmən şair və yazıçılarının, habelə, Məhtimqulu Fəraqinin əsərlərinin nəşri, elmi konfransların keçirilməsi, yubiley materiallarının çapı və təbliği məsələlərindən geniş bəhs edib.

Akademik İsa Həbibbəyli Çingiz Aytmatovun 90 illiyinə həsr edilmiş "Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq. Komparativistika" jurnalının xüsusi buraxılışını çap etdirib.

O, Çingiz Aytmatovun milli-mənəvi özü-nüdarkin ifadəsi, Asiya gerçəkliyi ilə Avropa bədii düşüncəsinin üzvi sintezi zəminində təqdim edib. 12 yanvar 2004-cü il tarixli Prezident Sərəncamı ilə görkəmli yazıçının "Seçilmiş əsərləri"nin kitab halında nəşrinə xatırladıb.

Alim məqaləsində Heydər Əliyev-Çingiz Aytmatov, Çingiz Aytmatov-Heydər Əliyev münasibətlərindən yazıb. Ölkə Prezidenti cənab İl-ham Əliyevin onu "Doşluq" ordeni ilə təltif etdiyini (2008) nəzərə çatdırıb. Akademik İsa Həbibbəyli yazıçının 90 illik yubileyi münasibətilə yazıb üç dildə çap etdirdiyi "Çingiz Aytmatov haqqında söz" monoqrafiyasını yada salıb, yazıçının dünya ədəbi-ictimai prosesləri və qırğız ədəbiyyatındakı yerini, mövqeyini dəyərləndirib.

Akademik İsa Həbibbəyli 2008-ci ildə Bakıda keçirilmiş Çingiz Aytmatov haftəsindən, yazıçının Mirzə Fətəli Axundzadə, Cəlil Məmmədquluzadə, Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Baxtiyar Vahabzadə, İmran Qasımov və Anar haqqında somimi düşüncələrindən söz açıb. Məqalə müəllifi Çingiz Aytmatovun roman yaratdıqlığına böyük qiymət verib, "Çingiz Aytmatov haqqında söz" monoqrafiyasını yubilyarın 90 illiyinə qiymətli hədiyyə edib.

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda 13 iyul 2018-ci ildə "Çingiz Aytmatov: milliliklə bəşəriyyəti birləşdirən fenomen" mövzusunda Beynəlxalq simpozium keçirdiyini, yazıçı və ictimai xadimin yaradıcılıq ideallarını bir daha yada salıb. Beynəlxalq simpoziumda AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı TÜRKSOY-un Baş katibi, professor Düsen Kəseyinov, Türk Dövlətləri Parlament Assambleyasının Baş katibi Altınbek Mamayusubov, Türkiyə Cümhuriyyəti Yunus Əmrə İnstitutunun Azərbaycan təmsilçiliyinin müdiri Cihan Özdəmir və başqaları məruzə etdiyini qeyd edib. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun hazırlayıb nəşr etdiyi "Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq" jurnalının Çingiz Aytmatova həsr edilmiş xüsusi buraxılışında Azərbaycan, Türkiyə, Qırğızistan, Özbəkistan, Qazaxıstan alimlərinin əsərləri yer alıb. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda Çingiz Aytmatova həsr edilmiş fotosərgi və kitab sərərgisi nümayiş etdirilib.

Alimin türk təfəkkürü məcrasında məqalələrinin məğzini ümumiləşdiririk ki, hazırda Azərbaycanın həm Türk, həm də Asiya ədəbi əlaqələri, habelə, dünya ədəbiyyatı yönlərində elmi tədqiqat fəaliyyəti, problem-mövzular Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan, Qazaxıstan, Türkmənistan, Qırğızistan, habelə, Gürcüstan, İran, İraq, Rusiya, Çin, Yaponiya, İngiltərə, Fransa, ABŞ, Almaniya, Cənubi Koreya, İspaniya, Hindistan, Polşa, Bolqarıstan, Moldova, Avstriya, Misir Ərəb Respublikası, Tunis, Ukrayna, Pakistan, Macarıstan və başqa ölkə xalqlarının ədəbiyyatı üzrə müəyyənləşdirilməkdə, mövüc konsepsiyalar siyasi-ideoloji, elmi-nə-

zəri və ədəbi-estetik yanaşmalara söykənməkdə və kadr hazırlığı həyata keçirilməkdədir.

Monoqrafiyanın "Elmin üfqləri" adlı sonuncu bölməsində akademik "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının yaranma tarixi və onun ilkin şöbələri", "Böyük elmin əsas kriteriyaları: dialoq və əməkdaşlıq", "Fizika və lirika: dünya təcrübəsi və ölkə reallıqları", "Multikulturalizm yollarında: tarixi ədəbi ənənələr və müasir epoxa" mövzusunda məqalələr verilib.

İndiyə qədər akademik İsa Həbibbəylinin rəhbərliyi və ideya müəllifliyi ilə altı dəfə "Fizika və lirika" konfransı keçirilib. İlk "Fizika və lirika" konfransı (seminarı) 11 noyabr 2014-cü ildə institutun elektron akt zalında olub. AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəyli "Fizika və lirika: elmi düşüncədə bədii fantaziya və lirikada kainat" mövzusunda giriş sözü söyləyib.

27 mart 2017-ci ildə AMEA-nın təşkilatçılığı ilə N.Tusi adına Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasında Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu və Alimlər Evinin təşkilatçılığı ilə "Nizami təqvimi: lirikada və astrofizikada" mövzusunda ikinci "Fizika və lirika" konfransı çağırılıb. Tədbiri giriş sözü ilə AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli açıb, o, Novruzun etimologiyası, onun Azərbaycan ədəbiyyatında yeri barəsində məruzə edib, bu bayramın 2009-cu ildə YUNESKO tərəfindən Bəşəriyyətin Qeyri-Maddi Mədəni İrs üzrə Reprezentativ siyahısına daxil edildiyini bildirib, əhəmiyyətini xüsusi qeyd edib.

Üçüncü elmi konfrans 17 iyul 2017-ci ildə AMEA-nın Dendrologiya İnstitutunda keçirilib, həm də "Qoşa qanad" (I almanax) və "Plyus bədii yaradıcılıq" ədəbiyyat antologiyalarının təqdimatı olub, akademiya əməkdaşlarının rəsm, xəttatlıq və bədii yaradıcılıq nümunələrinə - sərgiyə baxılıb.

Akademik İsa Həbibbəyli konfransın açılış mərasimində giriş sözü söyləyib, "Fizika və lirika" konfransının elmi idrakla bədii idrakın sintezi olduğunu qeyd edib və bildirib ki, növbəti konfrans MDB ölkələri səviyyəsində, beynəlxalq miqyasda keçiriləcəkdir.

Dördüncü "Fizika və lirika" konfransı "Qoşa qanad: elmi idrakla bədii yaradıcılığın sintezi" adlandırılıb, Azad Həmkarlar İttifaqı və Ədəbiyyat İnstitutunun iştirakı ilə 17 iyul 2018-ci ildə AMEA-nın Botanika İnstitutunda və Mərkəzi Nəbatat Bağında keçirilib. AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəyli və AMEA Azad Həmkarlar İttifaqının sədri, professor Habil Qurbanov giriş sözü söyləyib.

14-24 noyabr 2018-ci ildə Bakıda, Xəzərin sahillərində, sonra Pirquluda, Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasında və Moskva yaxınlığında, Volqa ətrafındakı Dubna şəhərində elm və sənət dekada – bəynəlxalq "Fizika və lirika: dünya təcrübəsi və ölkə realıqları" mövzusunda konfrans keçirilib. Akademik İsa Həbibbəyli "Fizika və lirika" mövzusunda maruzə söyləyib, konfransın əhəmiyyətini – elmi-bədii proseslərin geniş ərazidə daha da inkişaf etdiriləcəyinə inamını ifadə edib.

14 noyabrda AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun 85 illiyi münasibətilə Xalq yazıçısı, AYB-nin sədri Anar, Rusiya Elmlər Akademiyası Maksim Qorki adına Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunun direktoru, professor Vadim Polonski, Tatarıstan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik Daniya Zaqıdullina, Belarus Elmlər Akademiyası Yanqa Kupala adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, professor İvan Saverçenko, Şota Rustaveli adına Gürcüstan Ədəbiyyatı İnstitutunun direktoru, professor İrima Ratiani, Bolqarıstan Elmlər Akademiyası Ədəbiyyatı İnstitutunun direktoru Elka Traykova, Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı, Əlişir Navai adına Daşkənd Dövlət Özbək dili və Ədəbiyyatı Universitetinin professoru Naim Karimov, Moңqolustan Elmlər Akademiyası Ədəbiyyatı İnstitutunun direktoru Bilqunde Qaadamba, Rostov Biznes və Həqiqət İnstitutunun rektoru, professor İmran Əkbərov, Tatarıstan Elmlər Akademiyası Dil və Ədəbiyyat

yat İnstitutunun direktoru, müxbir üzv Kim Minullin, Qazaxıstanın Muxtar Auezov adına Ədəbiyyat və İncəsənət İnstitutunun direktoru miəvinə Almira Kaliyeva, Qırğızıstan Elmlər Akademiyası Çingiz Aytmatov adına Qırğız Ədəbiyyatı İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, dosent Nurzina İysayeva və Əməkdar elm kadimi, professor Qəzənfər Paşayev çıxış ediblər.

Natiq İsa Həbibbəyli "Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu: elmi əsərlər və müasirlik" mövzusunda maruzə eləyib... O, "Fizika və lirika: dünya təcrübəsi və ölkə realıqları" maruzəsində xatırladı ki, 1959 və 1974-cü illərdə bu mövzuda tədbirlər olub, mübahisə, polemika yaranıb, dialoq isə bu gün də davam etdirilməkdə, "Fizika və lirika" problemi elm və ədəbiyyat probleminə çevrilməkdədir. Alim məqaləsində daqiq elmlərlə humanitar elmlərin qovuşan təcrübəsi və reallıqlarından bəhs edib... Hörmətli oxucularımız monoqrafiyanın sonunda müəllifini yığcam biografiyası ilə də tanış ola bilərlər.

Nüfuzlu elm təşkilatçısı iş üslubu sadəlik və səmimiyyətlə, zəhmət və fədakarlığa əsaslanan parlaq zəka sahibi, yaradıcı və qurucu şəxsiyyətdir. İdeali elmə və ziyalılığa, dövlətə və millətə xidmət nümunəsi olan, kübar və elit insan akademik İsa Həbibbəyli hazırda milli ədəbiyyat tarixi və nəzəriyyəsinə sistemə salmaq və çap etdirmək sahəsində əzmkarlıqla çalışmaqda, böyük uğurlar qazanmaqdadır. Görkəmli ədəbiyyatşünas alimin "Ədəbiyyat. Zaman. Müasirlik" adlı monoqrafiyası bu baxımdan kifayət qədər aktual olub, müasir zaman kəsiyində ədəbiyyat tarixi, nəzəriyyəsi və ədəbi əlaqələr məcrasını yönəldirməkdə, qarşılıqlı tədqiqatların aparılması problemləri və perspektivlərini müəyyənləşdirməkdə qiymətli elmi mənbədir. Biz monoqrafiya müəllifini ürəkdan təbrik edirik, kitabın rus dilində Moskvada nəşrini yüksək qiymətləndiririk və zamanımızın nüfuzlu ziyalısına möhkəm can sağlığı, yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıyıq.

AMEA
Filologiya və Sənətşünaslıq, 2020, № 1
Səhifə: 291-301

ISSN: 2663-4368

XRONİKA – 2020

13 yanvar – AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elektron akt zalında Humanitar Elmlər Bölməsinin təşkilatçılığı ilə "Nəsimi ili"nin yekunlarına həsr olunan elmi konfrans keçirilib. Əvvəlcə Nəsimiyə həsr olunan nəşrlərdən ibarət sərgiyə baxış olub.

Tədbiri giriş sözü ilə AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli açaraq Prezident İlham Əliyevin böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinin qeyd edilməsi və 2019-cu ilin Azərbaycan Respublikasında "Nəsimi ili" elan edilməsi haqqında sərəncamlarını xatırladı.

Birinci vitse-prezident "Nəsimi ili" çərçivəsində Humanitar Elmlər Bölməsinə daxil olan elmi müəssisə və təşkilatlarla silsilə konfransların, elmi sessiyaların keçirildiyini, mətbuatda Nəsimi yaradıcılığının təbliğ edildiyini bildirib. Ötən il AMEA əməkdaşları tərəfindən böyük müəffəkərlər həsr olunan 36 kitabın, 13 monoqrafiyanın nəşr olunduğunu, şairin əsərlərinin 18 dilə tərcümə edildiyini diqqətə çatdırıb. Vurğulayıb ki, Nəsimiyə həsr olunan çoxlu sayda fundamental əsərlərin, elmi araşdırmaların meydana gəlməsi dövlətimiz və alimlərimiz tərəfindən dahi şairin yaradıcılığına verilən böyük qiymətin təzahürüdür.

Daha sonra Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun direktoru, akademik Teymur Kərimli müfəkkir şairin zəngin ədəbi irsindən, Azərbaycan ədəbiyyatında mövqeyindən danışdı. Bildirib ki, İmadəddin Nəsimi Azərbaycan dilinin saflığı, milli zəmində inkişafı və təşəkkülü uğrunda ardıcıl, müfəkkil şəkildə mübarizə aparan və bu mücadilədə canından keçən əsl xalq qəhrmanı, həm də böyük cəsarət sahibi idi. Bu mənada dahi şairin zəngin irsi hər zaman aktual olaraq qalacaq, yaradıcılığı araşdırılacaq.

Tədbirdə çıxış edən Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin direktoru, akademik Rəfael Hüseynov Nəsimi irsinin təsir dairəsindən söz açıb. O, tarixə nəzər salaraq sovet dövründə

Nəsiminin 600 illik yubileyi ərəfəsində görülən işlərdən danışdı.

Akademik R.Hüseynov 2017-ci ilin may ayında Parisdə UNESCO-nun baş qərarğahında Nəsiminin vafatının 600 illiyinin qeyd edilməsini və 2018-ci ilin sentyabr ayında ölkəmizdə Nəsimi şair, incəsənət və mədəniyyət festivalının təntənəli şəkildə keçirilməsini ölməz şairin xatirəsinə dərin ehtiramın ifadəsi kimi dəyərləndirib.

Tədbirdə akademik Möhsün Nağısoylu, professor Qəzənfər Paşayev, filologiya elmləri doktorları Mahirə Quliyeva, Fəridə Əzizova və digər çıxış edənlər "Nəsimi ili" çərçivəsində AMEA-da görülən işləri yüksək dəyərləndiriblər.

Sonda il ərzində AMEA-da Nəsimi ilə bağlı nəşr olunan kitabların müəlliflərinə Fəxri forman və təşəkkürnamələr təqdim edildi.

17 yanvar – Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda AMEA-nın Humanitar Elmlər Bölməsinin və Qadınlar Şurasının birgə təşkilatçılığı ilə "20 Yanvar – yaddaşlarda əbədiləşən tarix və müasir çağırışlar" mövzusunda tədbir keçirilib. Əvvəlcə mərasim iştirakçıları 20 Yanvar faciəsinin özində əks etdirən "Qanlı Yanvar" adlı sərgi ilə tanış olublar.

Tədbirdə akademik İsa Həbibbəyli çıxış edərək, Prezident İlham Əliyevin "20 Yanvar faciəsinin otuzuncu ildönümünün qeyd edilməsi haqqında" 13 dekabr 2019-cu il tarixli Sərəncamına uyğun olaraq respublikamızda və ölkəmizin hüdudlarından kənarında 20 Yanvar faciəsinin ildönümünə həsr olunmuş anım mərasimlərinin keçirildiyini bildirib. Alim AMEA-nın elmi müəssisə və təşkilatlarında da 20 Yanvar faciəsi ilə bağlı silsilə tədbirlərin təşkil edildiyini söyləyib.

AMEA-nın birinci vitse-prezidenti 20 Yanvar hadisəsinin elmi cəhətdən dəyərləndirilməsi, ona elmi qiymətini verilməsi, müəyyən nəticələrin çıxarılması baxımından müxtəlif istiqamətləri əhatə edən ümumiləşmiş salnamə